

Пролог

І знову настали радісні дні*

Натхнений прикладом свого далекого родича Теодора Рузвельта, 1910 року Франклін Рузвельт розпочав політичну кар'єру — у двадцять один його обрали до сенату штату Нью-Йорк. Високий, вродливий, з вольовою щелепою і сіро-блакитними очима, Франклін був харизматичним і обдарованим оратором. Як і його кузен, він носив пенсне, але на відміну від Теодора Рузвельта, який говорив високим голосом і гугнявив, Франклін розмовляв чітко, виразно й мелодійно. Коли молодий сенатор усміхався, його обличчя світилося — здавалося, що він випромінює тепло і приязність.

Франклін ішов слідами свого далекого родича — уже через три роки роботи в уряді новообраний президент Вудро Вільсон призначив 31-річного сенатора штату, носія відомого прізвища, помічником міністра військово-морських сил.

Так Рузвельт став другою за впливовістю людиною на флоті — він відповідав за цивільний персонал, управління військово-морськими базами і роботу на верфях. Завдяки цьому призначенню він побачив, як працює федеральний уряд, а робота над осучасненням і розширенням флоту під час Першої світової дала йому змогу дізнатися більше про міжнародні відносини.

* «І знову настали радісні дні» ("Happy Days are Here Again") — пісня-візитівка передвиборчої кампанії Рузвельта 1932 року; тривалий час вважалася неофіційним гімном Демократичної партії.

Тисяча дев'ятсот двадцятого року на Рузвельта дивилися, як на майбутню зірку Демократичної партії, — його кандидатуру висунули на посаду віцепрезидента одночасно з губернатором Джеймсом Коксом. І хоча республіканці Воррен Гардінг і Калвін Кулідж одержали переконливу перемогу над демократами, цей досвід був повчальним для Рузвельта — він дізнався, як балотуватися на вищі керівні посади, й зрозумів, якою великою і різноманітною є американська нація. Повернувшись до Нью-Йорка після виборів, Рузвельт працював в юридичній фірмі, аж поки не захворів на поліомієліт улітку 1921 року під час відпочинку на острові Кампбелло в канадській провінції Нью-Брансвік.

У січні 1922 року Рузвельту встановили шини, які фіксувалися на коліні й обхоплювали всю ногу. Навесні того самого року він міг стояти з опорою, тож вирішив повернутися до юридичної практики. На Національному з'їзді Демократичної партії США він виголосив промову на підтримку кандидатури губернатора Ела Сміта на президентство. Цією промовою Рузвельт відзначив своє повернення до громадського життя і чотири роки по тому успішно балотувався на пост губернатора штату Нью-Йорк, ставши наступником Сміта. Після обвалу фондових бірж 1929 року президент Гувер так і не зміг подолати економічну кризу, тож Рузвельт, заручившись підтримкою своєї дружини Елеонори, висунув свою кандидатуру на пост президента.

Франклін Рузвельт побудував передвиборчу кампанію 1932 року на обіцянках подолати Велику депресію й відновити добробут американців. Він майже повністю зосередився на внутрішній економіці, у загальних рисах окресливши своє бачення «Нового курсу». Його головна ідея полягала у переорієнтуванні політики в дусі прогресивізму*; однак конкретики було замало, тож дехто сумнівався в тому, що Рузвельт утілить свої наміри

* Прогресивізм — політична філософія, згідно з якою реформи є основою суспільного прогресу; часто протиставляється консерватизму та традиціоналізму.

в життя. Волтер Ліппманн, провідний журналіст і політичний коментатор тієї епохи, зазначав: «Франклін Рузвельт — не борець за правду. І не народний трибун. Він не поборник укорієних привілеїв. Він приємний чоловік, який, не маючи відповідної кваліфікації для цієї посади, дуже хоче стати президентом»².

Як і багато інших політичних оглядачів того часу, Ліппманн сильно недооцінював Рузвельта, однак правильно охарактеризував його політичну кампанію — вона справді трималася на особистій харизмі, а не на програмі дій. Рузвельт обожнював спілкуватися з людьми, і його магнетизм давав плоди — за нього голосували. Під час кампанії 1932 року він випромінював тепло й упевненість, в яких відчувалася небайдужість до людей, — це переконало виборців у тому, що він скористається посадою президента для відстоювання їхніх інтересів.

Економіка була найболючішим питанням в очах виборців, тож Рузвельт майже нічого не говорив про зовнішню політику, а коли й говорив, то підтримував ізоляціоністів — на той час панівну течію, чю позицію найчіткіше сформулював медіамагнат Вільям Герст у своїх газетах. Герст, запеклий ворог Теодора Рузвельта, який сам балотувався на пост президента 1904 року, на початку 1932-го проплатив загальнонаціональне радіозвернення, в якому застерігав, що «учні Вудро Вільсона... обрали хибний шлях наслідування його політики й втручання у справи Європи». Герст стверджував: «Ми маємо бути певні, що новообраний президент найперше сповідуватиме принцип “Америка передусім”»³. Рузвельт не хотів полемізувати з Герстом, тому виступав проти членства США в Лізі Націй та обіцяв, що, в разі його обрання, країни-боржники США сплатять усі рахунки. Виголошуючи промову перед Асоціацією нью-йоркських фермерів другого лютого 1932 року, він заявив: «Сьогоднішня Ліга Націй не відповідає задуму Вудро Вільсона». Рузвельт стверджував, що народи Європи не виявили «готовності спрямувати величезні гроші, які витрачаються на озброєння, на законну торгівлю, формування збалансованого бюджету й сплату боргів»,

і підсумував це словами про те, що організація більше не «служить вищій меті — запобіганню війни й подоланню міжнародних труднощів відповідно до базових американських ідеалів»⁴.

Незважаючи на ці заяви, глибоко в душі він не був ізоляціоністом. Рузвельт багато подорожував, розумів цінність міжнародної торгівлі, а головне — зневажав війну, бо знав, що це марнування людських життів і ресурсів. У приватних розмовах він усе ще поділяв погляди Вільсона на міжнародну дипломатію і вірив, що саме з її допомогою можна досягти миру.

Національний з'їзд Демократичної партії відбувся наприкінці червня 1932 року в Чикаго. Рузвельт провів агітацію по всій країні, виграв праймеріз у 17-ти штатах і приїхав до Чикаго, здобувши підтримку 600 делегатів. Однак, за тогочасними партійними правилами, для того щоб отримати більшість у дві третини, йому потрібно було набрати 770 голосів. Були й інші охочі потрапити до Білого дому, наприклад Джон Гарнер, спікер Палати представників, а також Ел Сміт, колишній наставник Рузвельта й ексгубернатор Нью-Йорку. Гарнер отримав перемогу на праймеріз у своєму рідному штаті Техас і, заручившись підтримкою Вільяма Герста, обійшов Рузвельта в Каліфорнії. Самовисуванець Сміт, імовірно, становив найбільшу загрозу для Рузвельта. Близькі друзі у минулому перетворилися на запеклих конкурентів.

За два дні до початку голосування делегати вели затяту боротьбу за головування в партії, сперечалися про правила з'їзду й програму — усе заради того, щоб проштовхнути свого улюбленця. Голосування нарешті розпочалося першого липня, але невдовзі зайшло у глухий кут. Після третього туру делегати оголосили перерву, пообіцявши поновити збори ввечері. Повернувшись до готелю, керівник кампанії Рузвельта, Луїс Гоу, оцінив його шанси й дійшов висновку, що делегати Ела Сміта нізащо його не підтримають. Представники штатів Огайо та Іллінойс проголосили, що їхні «делегати будуть стриманими

й чекатимуть на висунення «темної конячки». Залишалися Каліфорнія та Техас, які підтримали Гарнера. Зв'язавшись із двома «своїми» людьми серед техаських делегатів, табір Рузвельта запропонував Гарнеру крісло віцепрезидента, якщо він відмовиться висувати свою кандидатуру. Той сказав, що подумає.

Гарнер не дав однозначної відповіді, а Герст, який спостерігав за подіями зі свого затишного маєтку в Сан-Сімеоні, штат Каліфорнія, почав вагатися — чи переможе Гарнер? Люди Рузвельта намагалися додзвонитися до Герста, але безуспішно. Однак другого липня Герст відповів на телефонний дзвінок Джозефа Кеннеді, який підтримував Рузвельта. Герст познайомився з Кеннеді у 20-х, коли той жив у Лос-Анджелесі і заробляв мільйони на кіноіндустрії. Кеннеді переконав Герста, що Гарнер не переможе, а якщо й надалі зволікати, на арену може вийти та сама «темна конячка» — якийсь інтернаціоналіст. Герст вважав інтернаціоналізм коренем зла і забракував би будь-якого кандидата, який його сповідуватиме, як, скажімо, Ньютон Бейкер — колишній військовий міністр часів Вільсона і ще один самовисуванець, який вичікував слушної миті. Оскільки Рузвельт відмовився від вільсонівської віри у Лігу Націй, Герст вирішив підтримати саме його.

Герст зателефонував Гарнеру і порадив поступитися Рузвельту, передавши йому свої голоси. Інші партійні лідери також почали тиснути на Гарнера. Урешті він погодився, і після переговорів з іншими делегатами і Каліфорнія, і Техас підтримали Рузвельта. Наступного дня Франклін Рузвельт офіційно став кандидатом у президенти від Демократичної партії. Тоді мало хто розумів, що саме заяви Рузвельта про роль Америки на міжнародній арені, ретельно продумані на догоду Вільямові Герсту, допомогли йому стати єдиним кандидатом від партії.

Після з'їзду Рузвельт та його сини Франклін-молодший, Джеймс і Джон вирушили у двотижневу подорож на 12-метровому вітрильнику, який мав проплисти вздовж узбережжя Атлантичного океану — від Лонг-Айленда до Портсмута у штаті

Нью-Гемпшир. Наприкінці літа й на початку осені Рузвельт перетнув потягом усю країну. У вересні він відвідав Лос-Анджелес, де за місяць до цього відбулися літні Олімпійські ігри. Газета Boston Globe повідомляла, що до нього приєднався Джозеф Кеннеді, як один із «наближених» людей, який консультував Рузвельта й обговорював з ним «політичну тактику», а також «ділові питання»⁵. Кеннеді пожертвував 10 000 \$ на його кампанію і позичив ще 50 000 \$⁶.

Рузвельт і Кеннеді знали один одного давно, ще з часів, коли Рузвельт був помічником міністра військово-морських сил в адміністрації Вільсона, а Кеннеді, молодший за нього на шість років, працював помічником керівника на верфі Фор-Рівер у Квінсі, штат Массачусетс. Кеннеді пригадував: «Тоді ми взагалі не ладнали»⁷. Їхня перша зустріч не сприяла взаємній симпатії.

На початку 1917 року Рузвельт викликав Кеннеді у міністерство. Помічник міністра військово-морських сил просив керівника верфі надати йому два аргентинських лінкори, пришвартованих у Квінсі, бо вони терміново знадобилися в Атлантиці. Але уряд хотів отримати кораблі негайно і в кредит.

— Не турбуйтеся, — запевнив Рузвельт. — Міністерство знайде гроші.

Однак Кеннеді відмовив помічникові міністра і пояснив, що зможе надати кораблі лише після повної оплати. Рузвельт підвівся, усміхнувся, поклав руку Кеннеді на плече, а тоді спокійно сказав, що в разі ненадання лінкорів він скористається своїми урядовими повноваженнями, щоб їх конфіскувати. Обурений Кеннеді повернувся до Бостона і продовжував ігнорувати Рузвельта. Уже за тиждень на верфі з'явилися чотири буксири з озброєними солдатами на борту й конфіскували кораблі. Відтоді Кеннеді вважав Рузвельта «найнепоступливішим комерсантом з усіх, з ким йому доводилося мати справу»⁸.

У жовтні Рузвельт вирушив у своє друге передвиборче турне провінційною Америкою і відвідав Середній Захід, Південь та

Північний Схід. Кеннеді не брав у ньому участі, ймовірно, через те, що не викликав довіри у керівника передвиборчої кампанії, Луїса Гоу. Той вважав, що Кеннеді надто наближений до людей з Волл-стріт, а також, схоже, чув, що 1928 року він голосував за Герберта Гувера⁹. Утім охочих фінансово підтримати кампанію не бракувало. Брекенрідж Лонг, друг Рузвельта ще з часів спільної роботи в адміністрації Вільсона, брав участь в агітації й іноді представляв кандидата на зустрічах із виборцями. Лонг підтримував Рузвельта від самого початку кампанії і був учасником невеликого угруповання його політичних прихильників під назвою «З Рузвельтом ще до Чикаго».

Деякі радники президента Гувера раділи суперництву з Рузвельтом на виборах 1932 року, бо вважали, що його параліч не дасть йому змоги провести ефективну кампанію, а тим паче виконувати обов'язки президента.

— Що він собі думає, претендуючи на таку посаду? — глузливо запитував Джеймс Маклафферті, помічник президента у зв'язках із Конгресом.

За час осінньої передвиборчої кампанії президент Гувер жодного разу не згадував про інвалідність Рузвельта, натомість критикував його «соціальну філософію», яка, на його думку, «сильно відрізнялася від традиційної філософії американців». Гувер попереджав: «Так звані нові курси підірвуть основи американського суспільства».

На думку Луїса Гоу, президент Гувер був таким непопулярним, що Рузвельту достатньо було уникати необачностей, які могли б збурити громадськість. Про зовнішню політику майже не говорили. Рузвельт не пропонував конкретної програми дій для виходу з економічної кризи, але під час своєї знаменитої промови, виголошеної 23 вересня в Клубі співдружності у Сан-Франциско, він зазначав: необхідно відшукати баланс між економічними правами корпорацій і приватних осіб. Капіталістичний ринок зазнав краху, а отже, на його думку, реанімувати

економіку та повернути людям роботу має федеральний уряд. Він казав:

— Кожна людина має право на життя, а це, своєю чергою, передбачає право на комфортне життя¹⁰.

Більшість американців дізналася про Рузвельта з кінохроніки й радіоповідомлень, але оскільки його ніколи не знімали на візку, вони не здогадувалися про його інвалідність. Восени 1932 року він енергійно провів передвиборчу кампанію, об'їхав усю країну, критикував Гувера й обіцяв зміни на краще. Щоразу, коли Рузвельт виголошував промову, він докладав зусиль, щоб стояти виструнчившись за трибуною чи на платформі вагона, а оркестр грав композицію «І знову настали радісні дні». Ця пісня і його незмінна усмішка вселяли в людей оптимізм і давали надію.

Результати виборів нескладно було передбачити. Американці прагнули змін.

Восьмого листопада Франклін Рузвельт переміг у 42-х штатах, отримавши майже 23 мільйони голосів, і завдав чинному президентові нищівної поразки: той спромігся перемогти в шести штатах, одержавши менш як 16 мільйонів голосів. Рузвельт став президентом США, здобувши переконливу перемогу — 472 електоральних голоси* проти 59.

Невдовзі після виборів Рузвельт запропонував заможному ексдипломатові на ім'я Вільям Буллїтт поїхати в Європу, щоб дослідити питання заборгованостей Німеччини перед США, які та мала виплачувати згідно з Версальським мирним договором. Рузвельт непокоївся, чи Німеччина його дотримується. Він також знав, що Європу охопила економічна криза, й хотів отримати звіт про стан справ.

* Електоральні голоси — голоси колеги виборників; виборча система США є двоступеневою: крім усенародного голосування, існують спеціальні колеги виборників від кожного штату, які також беруть участь у голосуванні; їхні голоси обраховують окремо.

Буллітт пропрацював у виборчому штабі президента в Олбані всю осінь — редагував промови, готував щоденну добірку новин. Рузвельт познайомився з Булліттом на початку жовтня, але, безперечно, уже чув про нього. Хоча йому й був тільки 41 рік, у Демократичній партії його давно вважали суперечливим персонажем. У царині дипломатії він був вундеркіндом — саме молодого Буллітта 1917 року відправили до Москви на переговори з Леніном, які він мав вести від імені Вудро Вільсона. Пізніше Буллітт розчарувався у президентові Вільсоні, бо той не зміг дотриматися «Чотирнадцяти пунктів» — програми, яка мала закласти підвалини тривалого миру, суть якої він виклав у своїй промові перед Конгресом у січні 1918 року. Значна частина демократів у Конгресі гнівалася на Буллітта за його невірність президенту.

Буллітт був красивим, кмітливим та надзвичайно ерудованим чоловіком. Він навчався в Єльському університеті і Гарвардській школі права, походив із Філадельфії і був нащадком Патріка Генрі, одного з батьків-засновників США. Двічі одружений і двічі розлучений — спершу зі світською левицею Еймі Ернестою Дрінкер, а тоді з Луїзою Браянт, вільнодумною феміністкою і письменницею, яку він запросив на побачення, прочитавши її ексклюзивне інтерв'ю з прем'єр-міністром Італії, Беніто Муссоліні. Браянт була заміжня раніше — її першим чоловіком був Джон Рід, американський журналіст, випускник Гарвардського університету, який згодом став російським революціонером, а після смерті був похований біля кремлівської стіни.

Буллітт і новообраний президент одразу ж сподобалися один одному. Рузвельт мав нюх на талант і хотів, щоб колишній дипломат долучився до його команди; Буллітта інтригувала перспектива таємної місії, яку він мав здійснити для нового президента США. Глибоко в душі Буллітт сподівався, що його призначать послом, можливо, навіть у Парижі, чого він сильно хотів. Щоб не порушувати Закону Логана, який забороняє приватним особам вести переговори від імені США і в разі

недотримання передбачає штраф у розмірі 5000 \$ або три роки ув'язнення, Буллїтт погодився сам оплатити поїздку. Для підвищення секретності вони з Рузвельтом домовилися тримати зв'язок через посередника й спілкуватися шифром. Наприклад, тогочасного голову французького уряду, Едуара Ерріо, Буллїтт називав «Валентином». Другого грудня Буллїтт надіслав президентові депешу, в якій ішлося про те, що Валентин виступав за виплату боргів США, але стикнувся з майже «одноставною опозицією» у французькому парламенті¹¹.

У грудні 1932 року Буллїтт об'їздив усі ключові столиці Європи, де зустрічався з високопосадовцями й обговорював загальний стан справ у Європі, а також спроможність країн виплачувати борги. Берлінська зустріч із Константіном фон Нойратом, банкіром, а згодом міністром закордонних справ, стала однією з найважливіших. Він виклав Буллїтту претензії Німеччини до інших країн і окреслив проблеми з торговельним балансом між Німеччиною та США.

Буллїтт повернувся до США напередодні Різдва й уже за кілька днів доповів новообраному президентові про ситуацію, яка склалася, за вечерею в Олбані. Спостереження Буллїтта виявилися вкрай важливими для Рузвельта, який саме розмірковував над зовнішньою політикою США, намагаючись зрозуміти: європейські демократичні республіки сприятимуть чи заважатимуть відновленню Америки. У найближчі місяці він пересвідчиться у тому, що проблеми закордоном набагато зловісніші, а їхнє розв'язання — значно туманніше, ніж думав він сам чи будь-хто інший напередодні.